

**КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних
наук, доцент**

*Інститут міжнародних
відносин Київського
національного
університету
імені Тараса Шевченка*

**СУЧАСНІ
ТЕОРЕТИКО-
КОНЦЕПТУАЛЬНІ
ПІДХОДИ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ –
ПОШУК
УНІВЕРСАЛЬНОЇ
МОДЕЛІ**

Досвід розширення європейської інтеграції дає можливість стверджувати про фактичне співпадіння основних його етапів з домінуванням в ЄС трьох основних теоретичних підходів щодо європейської інтеграції. Так розширення в 70-ті роки характеризувалося домінуванням міжурядового, або реалістського підходу до європейської інтеграції, що стало одним із сприятливих факторів поступової трансформації позиції Франції щодо питання вступу Великобританії, Данії та Ірландії до ЄС. Розширення 80-х років співпало у свою чергу з ревізією неофункціоналістських підходів та їх прагненням пояснити кризові явища інтеграції як якісний скачок до більш складних форм інтеграції. Розширення 90-х років викликало до життя та активізувало теоретичні дослідження європейської інтеграції здебільшого теоретико-прикладного характеру, які, як правило, відображають політичні програми і концептуальні розробки основних політичних партій, представників державних структур і функціонерів з їх вузьконаціональними інтересами чи інтересами окремих

політичних груп. Автори нових підходів все менше уваги приділяють вивченню перспектив регіональних процесів, сконцентрувавши увагу більше на реальних шляхах і методах їх реалізації. Пропонуються такі різноманітні форми практичного впровадження європейської інтеграції, як "Європа змінних геометрій", "багатошвидкісна Європа", "карткова Європа" та ін. Основна мета нових інтеграційних моделей полягає в пошуку вирішення дилеми: поглиблення інтеграції та залучення до інтеграційних процесів нових учасників. Фактично мова йде про можливість поєднання інтенсивних та екстенсивних шляхів розвитку Європейського Співтовариства шляхом диференційованого та повного членства в деяких інститутах і політичних сферах.

Під час розширення 90-х років на фоні досить повільного проведення внутрішніх комунітарних реформ виокремлюються зростаючі тенденції розвитку європейської інтеграції на принципах концепції "різношвидкісної Європи", що знайшло своє відображення в частковій участі окремих держав ЄС в інтеграційних процесах. Так, надання Маастрихтськими угодами пільгового права Данії та Великобританії утримуватися від участі в окремих інтеграційних програмах ЄС (спільна соціальна та монетарна політика) хоча й сприяло подальшому поглибленню комунітарних процесів, водночас створювало прецедент для інших держав ЄС щодо їх часткової участі в інтеграційному будівництві. Обмежена участь в СЗПБ Австрії, Швеції та Фінляндії та застосування принципу "позитивного утримання" в процедурі прийняття рішення по політичному співробітництву були цьому яскравим підтвердженням.

У зв'язку із цим сьогодні звертають на себе увагу щонайменше три основні концептуальні оцінки перспектив європейського інтеграційного розвитку. У першу чергу, слід виділити радикальний підхід, характерний здебільшого для представників ФРН, що керуються прагненням поєднати наднаціональні реформи з розширенням ЄС. Це знайшло своє відображення в: концепції "міцного ядра", розробленій ХДС/ХСС в 1994 році і викладеній у доповіді В.Шобла та К.Ламерса; проекті 2000 року "Європейська федерація" Й.Фішера; проекті федералізації Європейського Союзу зі значним послабленням ролі виконавчих органів держав-членів, розробленому Соціал-демократичною партією ФРН і оприлюдненому німецьким канцлером Г.Шредером у 2001 році. По-друге, це ліберальний підхід до проблем розширення європейської інтеграції, що характеризує позицію французьких політичних кіл. Він знайшов своє вираження в: концепції "Європи концентричних кіл", запропонованій прем'єр-міністром Франції Е.Балладюром, в основу якої були покладені положення, визначені ще в 1989 р. Ж.Делором в доповіді "Необхідний Союз"; концепції "Федерації національних держав", підтриманої керівництвом Франції і детально сформульованої в 1996 році; ідеї "міжу-

рядового федералізму", яка уникала проведення суттєвого реформування інституційної основи ЄС та обмеження повноважень держав-членів і знайшла відображення у виступах президента Ж.Ширака, прем'єр-міністра Л.Жоспена та міністра закордонних справ Ю.Ведріна протягом 2000-2001 рр. І нарешті, третій підхід, який відображає негативну позицію представників британських політичних кіл щодо наднаціонального будівництва в ЄС в умовах розширення. Його визначають: активно впроваджувана М.Тетчер ліберальна ідея вибіркової інтеграції (*Europe a la carte*), яка передбачала можливість розвитку інтеграції за секторами; модель "Союзу націй" на принципах міжурядового співробітництва і збереження існуючих повноважень держав-членів Т.Блера.

Дебати навколо категорій різноманітності учасників інтеграції та гнучкості її впровадження значно активізувалися саме в 90-х роках після прийняття рішення щодо єдиної валюти та, особливо в контексті нового розширення ЄС в 2004 році. Проблема полягала в тому, як поєднати необхідність більш гнучких підходів до інтеграційного процесу в окремих країнах, що породжуються як об'єктивними так і суб'єктивними обставинами, з *acquis communautaire*, єдиною інституціональною структурою та інтеграційним проектом ЄС. У контексті розширення 2004 р. концепція "змінних геометрій" може бути віднесена до свого роду компромісного напрямку європейської інтеграційної стратегії, який намагається поєднати два прямо протилежні інтеграційні напрямки. Він розглядає можливість проведення одночасного розширення та поглиблення ЄС шляхом диференційованого та приєднаного членства країн-членів і кандидатів на членство, як в окремих інституційних структурах Співтовариства, так само і в окремих сферах співробітництва. Концепція "змінних геометрій" являє собою спробу уникнути перспективи повільного розвитку європейського інтеграційного процесу та його гальмування за рахунок утворення "більш тісного солідарного простору" для країн, які бажають брати в ньому участь. Три ідеалістичні проекти, представлені восени 1994 року, були покликані конкретизувати основні положення даної концепції: Європа "a la carte", запропонована Дж. Мейджором; Європа "концентричних кіл", висунута Е. Балладюром та "core Europe" – "серцевина Європи" чи "багатошвидкісна Європа", розвинена Карлом Ламмерсом і Вольфгангом Шобле¹.

Компромід між цими інтеграційними моделями привів до створення базових положень Маастрихтського та Амстердамського договорів (Економічний та валютний союз, Протокол з питань соціальної політики, Шенгенські угоди, положення про ЗЄС), кожен з яких базується на наступних основних принципах: у деяких випадках, змінна геометрія необхідна для адаптації Угод до реалій диференціації; змінна геометрія не може загрожувати *acquis communautaire* та єдиній інституціональній

структурі ЄС; її положення мають об'єднувати більшість держав-членів; вона має залишатися відкритою для держав, що утримуються від участі в тому чи іншому проєкті багатозвидкісної Європи; утримання "аутсайдерів" не може блокувати ініціативу тих, хто хоче просування інтеграції в окремих областях; приєднання "аутсайдерів" має базуватися на об'єктивних критеріях та прийнятті *acquis communautaire* в даній сфері співробітництва.

Свідченням того, що пошуки наукового компромісу і погодження позицій на ниві європейського інтегрування тривають і триватимуть аж до завершення об'єднання Європи, свідчать подальші пошуки і розробки. Так, у період підготовки міжурядової конференції ЄС 1996 року, парламентська група християнських демократів ФРН ХДС/ХСС опублікувала (1 вересня 1994 р.) так звану "Доповідь Ламерса, Шобле і Глоса"². Автори обґрунтовують необхідність утворення "міцного ядра" в складі п'яти країн (Німеччини, Франції, Бельгії, Нідерландів, Люксембургу), які відповідають критеріям економічного співробітництва на умовах переходу до третього, завершального етапу формування Економічного та Валютного Союзу (ЄВС). Текст доповіді передбачав, що формування "європейської оборони має бути більш пріоритетним, ніж це передбачено Маастрихтськими угодами³. Для цього передбачалося утворення "органу планування спільної зовнішньої політики та політики безпеки, наділеного значними повноваженнями"⁴.

Інституційно-юридична природа інтеграційного об'єднання розглядалася авторами доповіді виключно федеративною. Основні виконавчі функції мали бути зосереджені в руках Європейської комісії, відповідальної лише перед Європейським парламентом, тоді як компетенція Ради міністрів мала бути обмежена до другорядної ролі⁵. "Ядро" не повинно бути зачинене для вступу нових країн, які були б зв'язані з ним досить тісними взаємовідносинами. Основу самого "ядра" мали складати такі країни, як Франція та Німеччина. При цьому, остання таким чином передбачала можливість вирішення важливої для неї, хоча й складної проблеми: розширення на Схід, якомога більш швидко реалізацію якого підтримує Німеччина, та процесу поглиблення інтеграції в ЄС, який розглядається Німеччиною також як мета першочергового значення (особливо, що стосується політичного союзу). При цьому, Німеччина послідовно продовжує підтримувати федералістські принципи європейського будівництва, які вступають в суперечку з можливостями розширення ЄС в близькій перспективі. Запропонований проєкт "міцного ядра" ідеально відповідав умовам вирішення обох протилежних завдань одночасно. Прихильники наднаціонального будівництва, прагнучи уникнути перспективи розвитку ЄС по шляху "багатозвидкісної" чи "багаторівневої" інтеграції, яка б не тільки привела до пев-

ного розрізнення форм і ритму євробудівництва між країнами-членами ЄС, але й остаточно підірвала б закладені Римськими угодами принципи неподільності та єдності договірно-правової бази Спільноти та початкову єдність європейського інтеграційного процесу, першочергову увагу звертають на зменшення різноманітності країн ЄС через вирівнювання їх соціально-економічного розвитку та виділення на витрати Структурним Фондам і Фондам Солідарності майже третину комунітарного бюджету.

Обережне ставлення Франції до принципів федералізму в сучасному європейському будівництві та охолодження відносин з Німеччиною оцінювалось авторами доповіді як потенційна загроза розколу в Європейському Співтоваристві, який міг привести до виникнення двох формувань: південно-західної групи під французьким лідерством і північно-східної групи, лідером якої стала б Німеччина. Утворення "міцного ядра" мало служити свого роду прикладом інтеграційного співробітництва та орієнтиром для інших країн, що готові йти далі на шляху поглиблення інтеграційного процесу⁶.

Обережно оцінюючи перспективи федеративного майбутнього Співтовариства та виступаючи за збереження національного державного суверенітету, прем'єр-міністр Франції Едуард Балладюр запропонував концепцію "Європи концентричних кіл", або "сходинкової інтеграції", яка мала стати альтернативою проекту ХДС/ХСС. Вона являла собою дещо видозмінне бачення федералістського майбутнього Співтовариства, викладене ще 17 січня 1990 р. головою Європейської Комісії Ж.Делором перед Європарламентом. Залишивши осторонь федералістські прогнози Ж.Делора про європейське майбутнє, Е.Балладюр використав і розвинув ідею "концентричних кіл" навколо компактного ядра. Пізніше, у 1995 р. та у 2001 р. теорія кіл була підтримана А.Жюппе, Ж.Шираком та Л.Жоспенем⁷.

На відміну від концепції "ядра", що виключала з інтеграційного процесу країни з відносно менш розвинутою економікою, у тому числі й Італію, і фактично являла собою політичне обґрунтування для зменшення витрат на користь останніх, французький проект передбачав утворення навколо консолідованого Співтовариства (ядра) різних зон співробітництва з глибиною інтеграції, що послідовно зменшувалася⁸.

У центрі системи "концентричних кіл" передбачено коло "комунітарного права", що відповідало б у географічному плані Європейському Союзу, визначеному Маастрихтськими угодами. Саме воно мало виконувати роль "ядра" європейського інтеграційного процесу, притягуючи до себе інші країни, що бажають взяти в ньому безпосередню участь. Проект визнавав можливість розширення "ядра", розглядаючи цей процес як досить поступовий. Вступ до ЄС розглядався швидше як нагоро-

да за успішні зміни в економічному та політичному житті країн-кандидатів і засіб їх відповідного підтягування до комунітарних вимог, ніж як засіб заохочення до подібних перетворень і реформувань⁹.

До другого кола мали б входити країни Європейської економічної зони (ЄЕЗ), утвореної в результаті підписання в травні 1992 р. угоди між Європейським Співтовариством та Європейською Асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ). ЄЕЗ стала не лише визнанням об'єктивної тенденції економічного зближення ЄС та ЄАВТ протягом тридцяти років, але й практично стала першим кроком на шляху до вступу країн ЄАВТ до Співтовариства. Підписавши угоди про ЄЕЗ, вони автоматично визнавали необхідність впровадження до своїх національних правових систем близько 60% правової системи Співтовариства. Залишаючись, таким чином, поза межами ЄС, країни ЄАВТ фактично підпорядковувались правовій системі ЄС. Це і стало, врешті, одним із мотивів, що викликали серію заяв цих країн про вступ в ЄС, завершившись прийняттям до Співтовариства в 1995 р. Австрії, Швеції та Фінляндії.

До третього кола мали б увійти країни-кандидати до вступу в ЄС, зв'язані з останнім системою асоційованих угод: Кіпр, Мальта, Туреччина і країни Центральної та Східної Європи. Розроблений Співтовариством механізм європейських угод про асоційоване членство, що ліг в основу "політичного діалогу" та співробітництва в різних сферах економіки, торгівлі та науково-технічних взаємовідносин з перерахованими вище країнами, не дивлячись на деякі недоліки, виконує важливу функцію перехідного періоду на шляху до прийняття останніх до Співтовариства.

Передбачено також утворення більш широкого кола за участю всіх інших європейських країн, у тому числі, прибалтійських і країн СНД. Утворення свого роду нового пан'європейського порядку чи конфедерації в континентальному масштабі, як це пропонували Балладюр, Міттеран і Гавел, поряд з ОБСЄ та НАТО, мало забезпечити не тільки економічне, енергетичне, культурне та політичне співробітництво, але, у першу чергу – підтримання миру та запобігання конфліктам на Європейському континенті¹⁰. Принципово важливою є в проекті висловлена Е. Балладюром ідея формування гнучких та "вузьких кіл, що дозволяли б розвивати поглиблене співробітництво серед невеликої кількості країн"¹¹. Таким чином, пропонувалася можливість утворення монетарного кола за участю від 7 до 8 країн, військового кола, індустріального, соціального та ін., де кількість учасників була б меншою від загальної кількості членів Співтовариства. Такі вузькоспеціалізовані інтеграційні кола мали б об'єднувати лише ті держави, чий інтереси та можливості відповідали б тому чи іншому напрямку інтеграційного співробітництва. При цьому, ці кола мали б носити відкритий характер, дозволяючи брати в них участь всім держа-

вам, що мають до цього бажання та можливості.

Незважаючи на критику противників цієї концепції, яка може призвести до дезінтеграційних процесів в Європейському Співтоваристві, а також зростання різноманітності держав-членів і загроз його поділу на окремі угруповання за інтересами, практика європейської інтеграції демонструє і можливість розвитку Співтовариства на принципах концепції "Європа змінних геометрій". Про це свідчать такі приклади спеціалізованої інтеграції, як: аерокосмічне співробітництво, що проявляється в розробці проекту "Арієн"; монетарне співробітництво в межах Європейської валютної системи (ЄВС) за участю країн, чия валюта входить до складу Євро і може утримувати свої коливання в межах 6%; соціальне співробітництво, в якому беруть участь 14 країн, за винятком Великобританії; Шенгенські угоди.

Ідея "Європи змінних геометрій" досить вдало відповідає потребам розширення ЄС. Місце восьми країн-кандидатів ЦСЄ, які стали повноправними членами ЄС, майже автоматично заповнилося країнами-сусідами, з відповідними політичними та економічними можливостями. Модель концентричних кіл дозволяє ЄС забезпечити новий формат відносин із зазначеними країнами відповідним концептуальним забезпеченням на зразок стратегії Ширша Європа/Сусідство.

Пошук компромісу між двома взаємозалежними рівнями інтеграційного реформування на сьогоднішній день є першочерговою метою європейської інтеграційної стратегії. Так, восени 1996 р. у зв'язку з розширенням ЄС в 1995 р. та пов'язаними з цим труднощами в реалізації Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (у зв'язку із нейтральним статусом Австрії, Швеції та Фінляндії), експерти ЄС пропонували розглянути, як один із варіантів вирішення дилеми розширення-поглиблення, можливість впровадження до механізму прийняття рішення поняття "конструктивного утримання". Така позиція давала б державі можливість, з одного боку, не брати участь у дипломатичних чи військових акціях, які не відповідають її інтересам, з іншого – не блокувати участь у них інших держав. При цьому, не дивлячись на різницю в позиціях, всі держави зобов'язані були б брати участь у фінансуванні спільних зовнішньополітичних акцій ЄС¹².

Дещо інший шлях розвитку європейського інтеграційного процесу передбачає модель "диференційованої інтеграції", яка об'єднує декілька концептуальних проєктів, що формувалися в теоретичних дослідженнях європейської інтеграції ще в 70-х – середині 80-х років. При цьому, окрім положення диференційованого підходу були висловлені в роботах американського соціолога Амітаї Етціоні ще в 60-х роках. Погоджуючись із неофункціоналістською концепцією "переливу", А.Етціоні виділяє в якості однієї із найважливіших перешкод такого успішного

розвитку наявність великої кількості учасників об'єднання та їх різномірний характер. Така різномірність неминуче викликає розбіжності в інтересах і ускладнює процес прийняття рішень. Для вирішення цієї проблеми А.Етціоні пропонував досягнення консенсусу в інтеграційному об'єднанні на двох чи декількох рівнях. Це передбачало формування близькими за інтересами учасниками окремих підгруп, які разом з іншими групами мали утворювати об'єднання¹³. Це дає можливість дійти висновку, що збільшення кількості учасників інтеграційного процесу збільшує вірогідність його диференційованого розвитку. У свою чергу, диференціація форм і сфер інтеграційного співробітництва дозволяє запобігти замкнутому характеру об'єднання та залучати до нього нових членів.

Диференційований підхід до європейської інтеграції знайшов своє втілення в концепції "вибіркової інтеграції", або "секторальної" інтеграції 70-х років¹⁴. Виникнення даної концепції в значній мірі пов'язане з результатами першого розширення ЄЕС та негативної позиції Великобританії в період Тетчер щодо поглиблення європейських інтеграційних процесів. Намагаючись знайти вихід із економічного та політичного застою, викликаного вступом Великобританії до ЄЕС, Луї Арманд у роботі "Європейський вибір" запропонував розвивати інтеграцію по секторах, в яких кожна з держав на свій вибір брала б участь у спільних діях¹⁵.

Ця ідея знайшла також підтримку і серед функціонерів ЄЕС. Комісар Європейської Комісії Ральф Дарендорф був одним із найбільш активних прихильників "вибіркової інтеграції". Він вважав, що реалізація цієї ідеї дозволить Співтовариству знайти ефективний механізм для просування вперед¹⁶. Проект "Europe a la carte" фактично передбачав формування на вже існуючій комунітарній основі ультраліберальної та досить гнучкої тетчерівської моделі європейської інтеграції, яку можна було порівняти із вже існуючою структурою ЄАВТ. Запропонована модель передбачала можливість вільного вибору державою, виходячи лише із своїх інтересів, як партнерів, так і сфери співробітництва в основному на міжурядових принципах. Очолована Карлосом Вестендорпом група аналітиків, задовго до початку роботи міжурядової конференції 1996-1997 рр. запропонувала впровадити форму так званого "асоційованого", або "часткового" членства. Формула передбачала, поряд з участю в митному союзі та спільному ринку, можливість утриматися від активної участі в таких сферах комунітарної політики як ССП, структурна та бюджетна політика¹⁷. Такий мінімалістський підхід фактично означав крок назад на шляху дезінтеграції, а тому не знайшов, врешті-решт, особливої підтримки серед інших членів Європейського Співтовариства, що помітно у рішеннях Копенгагенського саміту 1993 р.

Розширення на схід активізувало дискусії навколо численних старих і

появу нових моделей і концепцій європейської інтеграції, серед яких визначаються два основних підходи: міжурядовий і наднаціональний. Піддаючи сумніву ефективність методів попередніх розширень і пов'язані з ними труднощі (виконання умов ССП, структурні зміни, еволюція в процесі прийняття рішень, міграційний тиск), прихильники міжурядового підходу пропонують застосування принципів диференційованої інтеграції, що передбачає впровадження двох рівнів чи етапів розширення: інтегровану систему асоційованих угод, націлену на підтримку пан'європейської зони вільної торгівлі промисловими товарами та участь у внутрішньому ринку на зразок Європейської Економічної Зони, за винятком вільного пересування робочої сили. За цим сценарієм кандидати можуть вважатися членами Євросоюзу, але їх участь тимчасово обмежувалася б внутрішнім ринком, СЗПБ, співробітництвом у питаннях юриспруденції та внутрішніх справ, але не включала участь в ССП, Економічному та валютному союзі. Пропозиції диференційованої інтеграції в умовах зростаючої різноманітності в економічному, політичному та соціальному рівнях розвитку держав-членів ЄС можуть розглядатися як альтернатива викликам розширення, яка хоча й суперечить базовим інтеграційним положенням, проте дозволяє поєднати можливості розширення та поглиблення, зберігаючи темпи інтеграції, не збільшуючи при цьому кардинально бюджет ЄС.

Значно активнішою моделлю диференційованого підходу виявилася концепція "багатошвидкісної Європи"¹⁸. Одним із активних прихильників "багатошвидкісної Європи" був прем'єр-міністр Бельгії Лео Тіндемманс. Ще в січні 1975 р. була оприлюднена його "Доповідь про Європейський Союз", в якій він пропонував розвиток Співтовариств за рахунок посилення існуючих інституцій та активізації політичного співробітництва (інституційний шлях)¹⁹. Запропонований інтеграційний механізм передбачав застосування різних швидкостей інтеграції для різних держав-членів ЄС. У першу чергу, мова йшла про формування Економічного та Валютного Союзу (ЕВС). Головна ідея Л.Тіндемманса полягала в необхідності прогресивного просування до ЕВС, навіть якщо це потребує залишити поза цими інтеграційними процесами країни, економічний рівень яких не дозволяє їм приєднатися до ЕВС²⁰.

З точки зору багатьох дослідників європейської інтеграції, альтернатива посиленню дезінтеграційних процесів в ЄС криється у свідомій диференціації швидкості інтеграційних процесів у різних країнах. Зберігаючи вірність комунітарним цілям, держави свідомо погоджуються визнавати диференційовану швидкість їх досягнення²¹. Цей метод вже використовувався Співтовариством при встановленні перехідного адаптаційного періоду для нових членів ЄС та при прийнятті двох рівнів вільного переміщення капіталів при підписанні Шенгенських угод. У

цьому плані, тимчасовий відступ мав лише сприяти виконанню комунітарних цілей. Однак, вперше широкомасштабний відхід від єдиних стандартів в інтеграційному процесі був офіційно закріплений Маастрихтськими угодами. Навіть поверхневий аналіз угод дозволяє говорити про різноманітне втілення в європейську інтеграційну практику концепції інтеграції на "різних швидкостях". Так, Маастрихтські угоди заклали: 1) можливість вибору країнами-членами швидкості інтеграції до економічного та валютного союзу ЄС, у залежності від рівня їх готовності; 2) виключення для Великобританії щодо її приєднання до спільного законодавства ЄС по соціальним питанням, що знайшло своє відображення у винесенні Протоколу та Угоди по соціальним питанням за межі основного тексту Маастрихтського договору; 3) виключення для Данії по широкому колу важливих питань, таких як зобов'язання по економічному та валютному союзу, європейському громадянству, спільній зовнішній політиці та політиці безпеки; 4) можливості індивідуального підходу кожною з держав у випадку відсутності належної узгодженості в питаннях спільної безпеки та оборони²². Як і "сходінкова", "диференційована" інтеграція переслідує ціль поглиблення інтеграційних процесів, але без загальних договірних рамок та часового розкладу. Як і модель "концентричних кіл", вона виходить із необхідності утворення "ядра", але не одного, що охоплює всі сфери інтеграції, а багатьох "ядер" з різним складом учасників.

Таким чином, наведені вище приклади є свідченням того, що інтеграція розвивається шляхом емпіричного пошуку оптимальної рівноваги між дезінтеграційними процесами, які базуються на суто прагматичних інтересах учасників, та максималістськими інтеграційними проектами в європейському об'єднанні. Рационально-прагматичні елементи розглянутих моделей, з одного боку, дозволяють визначити можливі практичні кроки майбутнього розвитку Європейського співтовариства в нових геополітичних умовах, з іншого – значно звужують значення європейської інтеграційної стратегії та динаміки ЄС в ракурсі її функціональної та політичної логіки.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Див.: Stubb A.C.G. A Categorization of Differentiated Intergration // *Journal of Common Market Studies*. – Oxford, 1996. – Vol.34, № 2. – P.283-295; Ehlermann C.D. Differentiation accrue ou uniforme renforcee? // *Revue du Marche unique europeen*. – 1996. – № 3. – P.191-218.
- ² Europe / Documents N 1895/96. Agence Europe. – Bruxelles, 7 septembre 1994.

- 3 Europe / Documents N 1895/96. Agence Europe. – Bruxelles, 7 septembre 1994. – P. 10.
- 4 Ibid.
- 5 La PESC, L'UEO et la CIG / Ed. Eric Remalle. – Bruxelles: Institut d'etudes europeennes. Universite Libre de Bruxelles, 1996. – P. 67.
- 6 Lamers K. Die Keanlander bestimmen die Richtung // Nine Gesellschaft, 1994, N 12. – S. 1080-1086.
- 7 Daniel Colard. Les Ralations Internationales de 1945 a nos jours, 7-e edition, – Paris: Armand Colin, 1997. – P. 247-248.
- 8 Edouard Balladur. -Pour un nouveau traite de l'Elysee, Le Monde, 30 Novembre 1994.
- 9 Dominique Hamon, Ivan Serge Keller. Fondements et etapes de la construction europeenne. – Paris: PUF, 1997. – P. 460.
- 10 Див.: The French Memorandum of June 1991 and Ministere des Affaires Etrangeres. Assises de la confederation Europeenne, Prague 12-14 June 1991. Dossier final; L'Union Europeenne et les defis de l'elargissement / Ed. Mario Telo. – Bruxelles: Etudes Europeennes, Editions de l'Universite de Bruxelles, 1994. – P.14.
- 11 Dominique Hamon, Ivan Serge Keller, Foudements et etapes de la consruction europeenne. – Paris: PUF, 1997. – P. 460.
- 12 Francoise de la Serre. Une Europe ou plusieurs? // Politique etrangere. – 1999. – № 1. – P. 461.
- 13 Etzioni A. The Dialectics of Supranational Unification // American Political Science Review. – 1962. – Vol. 56, N 4. – P. 927-929.
- 14 Ralf Dahrendorf. A Third Europe. – P. 19-20.
- 15 Dominique Hamon, Ivan Serge Keller. Foudements et etapes de la consruction europeenne. – Paris: PUF, 1997. – P. 256.
- 16 The Expending European Union. Past, Present, Future / Ed. John Redmond Glenda G.Rosenthal. – London: Lynne Rienner Publishers. Boulder,1998. – P.43.
- 17 Francoise de la Serre. Une Europe ou plusieurs? // Politique etrangere. – 1999. – № 1. – P. 28.
- 18 L'Union Europeenne et les defis de l'elargissement / Ed. Mario Telo. – Bruxelles: Edition de l'Universite de Bruxelles, 1994. – P. 31.
- 19 The Tindemans Report on European Union 1975-1976. European Parliament. Selection of Texts Concerning Institutional Matters of the Community from 1950 to 1982. – Luxembourg. – P.376-377.
- 20 Tindemans, L. Report on European Union. Bulletin of the European Communities. Supplement. – Brussels, January 1976.
- 21 The European Union in the 1990s-ever closer and larger? / Ed. W. Wessels, Ch. Engel Institut fur Europaische Politik. – Bonn: Europa Union Verl., 1993. – P. 32-36.
- 22 Див.: Топорнин Б.Н. Европейское право: Учебник. – М.: Юристъ, 1998. – С. 246-248.

Надійшла до редакції 17.09.2004